

Перелік умовних скорочень використаних джерел

ВЗ – «Високий замок» – щоденна суспільно-політична газета

ВП – «Вісті Придніпров'я» – обласна газета

ДТ – «Дзеркало тижня» – міжнародний громадсько-політичний тижневик

З – «Зоря» – Народна газета Дніпропетровщини

СС.Ч – «Свобода слова. Час 2000» – щотижневий буковинський часопис

УМ – «Україна молода» – щоденна інформаційно-політична газета

Стаття надійшла до редакції 13.09.2010 р.

УДК 811.161.2373.7

І. В. Онищенко

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРИФРАЗИ
ЯК ЗАСОБУ ВИРАЖЕННЯ ОЦІННОСТІ
В СУЧАСНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТАХ**

Онищенко І. В. Особливості функціонування перифрази як засобу вираження оцінності в сучасних публіцистичних та інформаційних текстах.

У статті визначено стилістичні функції перифрази в публіцистичних та інформаційних текстах; досліджено особливості функціонування перифрастичних зворотів як засобу вираження оцінності в різних жанрах публіцистичного та інформаційного стилів.

Ключові слова: перифраза, перифрастичний зворот, перифраза-заголовок, оцінка, оцінна функція, оцінний засіб, публіцистичний текст, інформаційний текст.

Онищенко И. В. Особенности функционирования перифразы как средства выражения оценочности в современных публицистических и информационных текстах.

В статье определены стилистические функции перифразы в публицистических и информационных текстах; исследованы особенности функционирования перифрастических оборотов как средства выражения оценочности в различных жанрах публицистического и информационного стилей.

Ключевые слова: перифраза, перифрастических оборот, перифраза-заголовок, оценка, оценочная функция, оценочное средство, публицистический текст, информационный текст.

Onishchenko I. V Features periphrasis functioning as an expression otsinnosti in modern journalistic and informational texts.

The article defines the stylistic features periphrasis in journalistic and informational texts; The functioning of periphrastic phrases as an expression otsinnosti publicist in different genres and styles of information and newspaper headlines.

Key words: periphrasis, periphrasal construction, periphrasis-head line, evaluation, evaluation function, evaluation mean, publicistic text, informative text.

У сучасній теорії та методології мовознавства функціональний підхід до дослідження мовних фактів набуває особливої актуальності у зв'язку зі зверненням лінгвістики до вивчення мови в її реальному функціонуванні, що зумовлює комплексний підхід до аналізу мовних явищ, коли кожна

окрема одиниця мови, постаючи складником цілісної системи, досліджується з погляду виконуваних нею функцій. Така тенденція пояснюється тим, що увага лінгвістів останнім часом зосереджується на вивченні мови як засобу спілкування і на проблемі взаємодії мови і дійсності.

Повноцінне функціонування сучасних засобів масової комунікації в Україні, як і в усьому світі, сьогодні уже неможливе без оцінювання подій політичного, економічного, культурного життя суспільства та належного аргументування цих оцінок. Саме тому, на наш погляд, видається вельми актуальною проблема аналізу особливостей реалізації засобів вираження оцінки в публіцистичному та інформаційному стилях.

Оцінка – це функціонально-семантична категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, являє собою сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення, реалізуючи силу впливу, спрямовану на досягнення комунікативно-прагматичного завдання [4, с. 5]. Оцінне ставлення до реальної дійсності є унікальною антропоцентричною формою світосприйняття, що зумовлено особливостями фізичного й психічного складу людини, раціональним, творчим характером її мислення.

Одним з ефективних засобів оцінного вираження думки, оновлення та збагачення образних ресурсів засобів публіцистики й інформації є перифраза. Мовні розвідки вітчизняних та зарубіжних учених були спрямовані на різнобічне вивчення аспектів перифрази: визначення лінгвістичного статусу перифрази в системі номінативних і стилістичних засобів мови (Ш. Баллі, В. Виноградов, Д. Вовчок, І. Гальперін, Л. Жулинська, І. Кобилянський, О. Кожин, Г. Моложай, Л. Синельникова, А. Юрченко та ін.); структурно-граматичні особливості перифраз (В. Григор'єв, М. Коломієць, П. Колосов, М. Пилинський, О. Пономарів, Є. Регушевський А. Свашенко, Н. Сологуб, О. Юрченко та ін.); особливості функціонування перифрастичних зворотів у текстах певного функціонального призначення (Г. Євсєєва, С. Комарова, Я. Макарова, М. Пилинський, Г. Солганик, І. Соколова, Г. Томіліна та ін.). Незважаючи на пильну увагу до перифрази як мовної категорії, проблема аналізу перифрастичних зворотів як засобу вираження оцінності в сучасних публіцистичних та інформаційних текстах потребує детального вивчення.

Мета нашої статті полягає у з'ясуванні особливостей функціонування перифрази як засобу оцінного висловлення думки в публіцистичних та інформаційних текстах.

Джерельною базою дослідження послужили інформаційні матеріали та публіцистичні тексти українських газет, журналів, телепередач («День», «Наше місто», «Обрій ПІБ», «Репортер», «Свідок», «Спорт», «Спортклуб», «Спортрепортер», «Товариш», «Україна молода», «Українська правда», «Факти», «Час спорту» та ін.) за останні десять років.

Публіцистичний та інформаційний різновиди мовлення – це окремі стилі, яким притаманні специфічні мовностилістичні й комунікативно-прагматичні особливості. Публіцистичні тексти призначені впливати на свідомість читача, переконувати його, виявляти авторське ставлення до явищ і подій навколишньої дійсності, що зумовлює наявність великої кількості оцінних засобів. Для текстів інформаційного стилю – продукту колективної творчості – притаманний аналітико-узагальнювальний тип викладу інформації, що зумовлює перевагу мовних засобів без індивідуального забарвлення з імплікованою оцінною або інтелектуальною експресивністю [4, с. 10].

Задля максимального впливу на свідомість адресата автори публіцистичних та інформаційних текстів звертаються до зображальних засобів мови, що створюються при вживанні слів і виразів в образно-переносному смислі. Вторинні номінації надають суспільно-політичним та масово-інформаційним текстам образності, експресивності, емоційності, свіжості, оригінальності.

Перифраза є ефективним засобом конденсації думки та вираження безпосереднього ставлення журналіста до змісту висловлювання. Прийом перифразування має давню історію вживання в художньо-поетичному мовленні, однак поступово перифрастичні звороти досить активно стали використовуватися в публіцистичних та інформаційних матеріалах. Яскраві метафоричні образи надають текстам досліджуваних стилів жвавості, своєрідності, роблять їх цікавими для адресата, дозволяють якнайточніше передати думку, певні почуття, авторське бачення світу.

У сучасному мовознавстві перифраза кваліфікується як описове образно-переносне найменування, що має метафоричний або метонімічний характер і несе в собі певну емоційну оцінку [5, с. 435]. Як правило, в основі перифрастичних зворотів лежить підкреслення якоїсь характерної риси, яскравої видільної ознаки особи, явища, предмета, що сприяє їх легкому розумінню й розшифровці. Важливу роль тут відіграє й контекст, який також допомагає розкрити зміст висловленого.

Г.Євсєєва вважає, що основним призначенням перифрази як стилістичного прийому є посилення виразності тексту, дієвості вислову. Останнє, на думку дослідниці, найчастіше розв'язується за допомогою конотативного компонента, який доповнює основний зміст описового виразу, що утворює перифразу. Перифрастична конотація, як зауважує Г.Євсєєва, може носити різноманітний характер: образний, оцінний, емоційно-експресивний [3, с. 16].

Образно відображаючи події та явища об'єктивної реальності, героїв цих подій та явищ, автори публіцистичних та інформаційних текстів активно використовують перифрази на позначення відомих осіб сучасності. Тут можна навіть говорити про створення іміджу. При цьому ракурс сприйняття зміщений, акцентуються лише певні сторони об'єкта.

Імідж, не даючи повної характеристики особи чи явища, фіксує лише окремо взяті риси і якості, які легко сприймаються, не вимагаючи великих розумових зусиль одержувача інформації.

У текстах публіцистичного стилю функціонує велика кількість перифраз на позначення імен відомих політичних та громадських діячів, представників різних сфер суспільного життя: *великий Дон*, *«професор»* (Віктор Янукович), *газова леді*, *газова принцеса*, *леді Ю*, *українська Жанна Д'Арк*, *жінка з косою* (Юлія Тимошенко), *червоний генерал*, *лідер комуністів* (Петро Симоненко), *козотопська відьма* (Наталія Вітренко), *шоколадний король*, *шоколадний заєць* (Петро Порошенко), *кидалов*, *«головний підрахуй»* (Сергій Ківалов), *кремлівський владика*, *російський очільник* (Володимир Путін), *людина в кепці*, *головний москвич*, *московський колобок* (Юрій Лужков), *сталевий ВВП*, *всемогутній де-факто лідер Росії* (Володимир Путін), *залізна леді* (Маргарет Тетчер), *архітектор перебудови* (Михайло Горбачов) та ін. В основі цих найменувань лежить характер діяльності особи, її посада, належність до певної політичної партії.

Автори публіцистичних текстів, використовуючи прийом перефразування, орієнтуються на різних адресатів, звертаються до їхніх знань і досвіду, оскільки прагнуть зацікавити своїм матеріалом. Наприклад: *Колишня «газова принцеса» довела, що у нашому суспільстві гроші та технології здатні вершити чудеса* (Україна молода. – 2006. – № 247); *За даними з її штабу, леді Ю дуже «образилася» на те, що наступили на горло її пісні, і тепер остаточно вирішила йти в президенти* (Україна молода. – 2008. – № 118); *Чого тільки заслуговують висловлювання «червоного генерала» про жертв Голодомору* (Україна молода. – 2006. – № 238); *Російський очільник, до того ж прилетів до Києва на півтори години пізніше запланованого* (Україна молода. – 2006. – № 238); *Не слухається кремлівського владика і все тут...* (День. – 2007. – № 31); *Англійське королівство не бачило таких реформ з часів «залізної леді»* (Наше місто. – 10.06.2000); *Після відставки «людину в кепці» призначили деканом факультету управління великими містами московського Міжнародного університету* (Україна молода. – 2010. – № 197); *Українські журналісти одразу ж кинулися випитувати у російських колег деталі про стан здоров'я Володимира Володимировича, намагаючись з'ясувати, хто ж насмілився пошкодити обличчя всемогутнього де-факто лідера Росії* (Україна молода. – 2010. – № 202); *При цьому «сталевий ВВП» назвав нашого віце-прем'єра «колегою і гарним товаришем»* (Україна молода. – 2010. – № 186).

Отже, відбиваючи прагнення соціуму передати цілісність сприймання, ці перифрази заповнюють лакуни в номінативній системі мови, означаючи те, що одним словом висловити думку важко, а передача довгим описовим зворотом веде до втрати експресивності, динамічності й лаконічності.

У текстах інформаційного стилю журналістами активно використовуються перифрази на позначення імен відомих представників шоу-бізнесу: *примадонна російської естради* (Алла Пугачова), *король поп-музики, поп-король, найдорожчий покійник* (Майкл Джексон), *король рок-н-ролу* (Елвіс Преслі), *королева поп-музики* (Мадонна), *поп-принцеса* (Брітні Спірс), *чорна пантера* (Наомі Кемпбел), *красуня* (Джулія Робертс) та ін. Перифрази даної групи допомагають більш повно передати читачу об'єкт опису, виразніше показати оцінне ставлення автора до його роду діяльності. Наприклад: *Але навіть такої фантастично великої суми недостатньо для покриття боргів покійного «поп-короля», які на час смерті артиста в червні минулого року становили 500 мільйонів доларів* (Україна молода. – 2010. – № 201); *Іронія долі: до смерті «найдорожчий покійник» перебував на межі банкрутства, і на серію концертів у Лондоні, виснажливі репетиції перед якими фактично загнали його в могилу, погодився винятково з метою уникнути фінансового краху.* (Україна молода. – 2010. – № 201); *Пізніше особистий лікар музиканта зізнався в суді, що за три останні роки прописав королю рок-н-ролу 19000 доз снодійних, заспокійливих і стимуляторів* (Кореспондент. – 08.01.2010); *Королева поп-музики народилася в день смерті короля рок-н-ролу* (Факти. – 16.08.2010.); *Поп-принцесу завжди тягнуло на поганих хлопців* (Огляд преси. – 06.09.2010). Отже, ЗМІ переважно використовують перифрази для увиразнення, вироблення власного, неповторного стилю, надання матеріалам експресивності, емоційності, динамічності.

Перифрастичні звороти в системі мовних засобів інформаційного стилю виконують не лише нормативну, економно-стилістичну, узагальнено-типізуючу, але й експресивно-оцінну функцію. Так, перифраза у досліджуваних текстах – це не лише засіб логічного уточнення мовленого, а й засіб образної та експресивно-оцінної характеристики. Зібраний нами фактичний матеріал фіксує значну кількість перифрастичних зворотів на позначення імен відомих діячів спорту, зокрема футболістів та боксерів.

Так, за футболістом Пеле закріпилася назва *«король футболу»*, футболіста Уейна Руні журналісти називають *«Шреком»* (за схожість з однойменним мультиплікаційним героєм), Роналдо – *«Зубастиком»* (за зовнішнім виглядом), Леонеля Мессі – *«новим Марадонною»* (один з найбільш технічно обдарованих футболістів сучасності), Джона Террі – *«залізною людиною»* (найкращий захисник у сучасному футболі), Рауля Гонсалеса – *«мадридським ангелом»* (найкращий бомбардир футбольного клубу «Реал») та ін. Наприклад: *Король футболу впевнений, що бразильські футболісти Роналдо і Робінью вживають наркотики* (Час спорту. – 24.03.2009); *Тож Шрек, виходячи на грудневий матч із «Тиграми», горів бажанням якнайскорше поповнити власний бомбардирський рахунок* (Спорт. – 28.12.2009); *Однак після поїздки на карнавал в Ріо-де-Жанейро змінив свою думку: Щось подібне відчував «Зубастик» і напередодні фіналу чемпіонату світу-98 у Франції, у якому*

на полі він був лише своєю тінню і в якому бразильці були биті командою Зідана – 3:0 (Спорт. – 25.01.2010); **«Новий Марадонна»** приєднався до елітної групи володарів почесної нагороди найкращому гравцеві року в Європі від журналу *Onze Mondial* (Спортрепортер. – 21.11.2009).

В інформаційних текстах у великій кількості засвідчено перифрази на позначення імен відомих боксерів світу. Так, Віталія Кличка називають *Доктором Нокаутом*, *Доктором залізний кулак*, Володимира Кличка – *Доктором Сталевий молот*, Майка Тайсона – *Залізним Майком*, Семюеля Пітера – *Нігерійським жахом*, *Темношкірим жахом*, Бернарда Хопкінса – *Палачем*, Тоні Томпсона – *Тигром*, Миколу Валуєва – *Звірем зі Сходу* та ін. Наприклад: *Хуана Карлоса Гомеса у бою проти «Доктора Залізного Кулака» по-справжньому вистачило лише на чотири раунди, а далі перевага українського чемпіона стала беззаперечною* (Спортрепортер. – 24.03.2009); *У ніч на Великдень український боксер Володимир Кличко, якого називають «Доктор Сталевий Молот», повернув собі звання чемпіона світу за версією IBF у поєдинку проти американця Кріса Бьорда* (Обрій ПІБ. – 2006. – № 17); *На тому ж місці, в той же час, де очікували видовища за участю Кличка й Поветкіна, тепер мають зустрітися «Доктор Сталевий Молот» та «Нігерійський Жах»* (Україна молода. – 2010. – № 142); *А молодший брат і справді напрочуд упевнено розібрався з «Нігерійським Жахом»* (Україна молода. – 2010. – № 169); *Залізний Майк у грудні займеться переглядом перспективних боксерів, щоб відібрати декількох для подальшої серії боїв у місті Тянцін, де відвідає кілька поєдинків* (Українська правда. – 15.10.2010); *Нагадаємо, що перший бій між Джонсом і Палачем відбувся в 1993 році* (Час спорту. – 18.05.2009).

Появу перифрастичних зворотів провокують різноманітні події суспільно-політичного, економічного, культурного життя країни. Позитивне чи негативне ставлення до цих подій та людей, які беруть у них безпосередню участь, має значення для творення перифраз. Перифрази на позначення відомих осіб мають як позитивну характеристику (*золотий голос країни, король рок-н-ролу, королева подіуму, майстер шаблі, мегазірка естради* та ін.), так і негативну (*акула горілчаного бізнесу, мер-циркач, рудий тарган, агресивна соціалістка, мама російського криміналу, сірий кардинал секретаріату президента* та ін.). Наприклад: *Також у Ялті того ж дня «золотий голос Росії» дасть спільну з тутешнім мером Сергієм Брайком прес-конференцію* (Україна молода. – 2010. – № 208); *«Король рок-н-ролу» значно відстав від лідера, «заробивши» 60 мільйонів доларів* (Україна молода. – 2010. – № 201); *Дружина мера-циркача Олена Батурина купила будинок у Лондоні за 50 мільйонів фунтів стерлінгів* (Огляд преси. – 18.08.2008); *Так що з позитивним іміджем у «рудого таргана» не склалося ні в Україні, ні за її межами* (Огляд преси. – 13.07.2009).

Перифраза набуває особливої виразності й образності в тих випадках, коли до її складу вводяться слова-компоненти, що мають різне стиліове

забарвлення і належать до різних сфер спілкування людей. Чим віддаленіші ці сфери, тим контрастніші ці стилістичні колорити, тим яскравішою, вражаючою буде створена одиниця [2, с. 76], тому що «стилістичний ефект часто досягається завдяки порушенню законів логіки» [1, с. 22]. Ось деякі з перифрастичних зворотів такого типу, зафіксовані нами в досліджуваних текстах: *монастир за дротом* – тюрма, *лицар підпільного промислу* – продавець наркотиків, *мисливець за пляшкою* – п'яниця, *продавець смерті* – торговець зброєю та ін. Наприклад: *Вжитими заходами розшуку крадія було затримано, дещо із викраденого вже вилучено. На зловмисника чекає монастир за дротом* (Свідок. – 13.12.2005); *У лицаря підпільного промислу вилучено десять мілілітрів важкого наркотику „вінт”, який призначався на продаж* (Свідок. – 16.11.2005); *Близько 23 години мисливець за пляшкою проник у кіоск і виніс з нього ящик біленької* (Свідок. – 09.02.2006) та ін.

Уживання перифраз у публіцистичних та інформаційних текстах пояснюється бажанням адресанта підвищити експресивність висловлювання, образними засобами дати оцінку діяльності особистості, привернути увагу до події чи явища, підкреслити роль і значення конкретної людини. Це якнайкраще можна зробити через заголовок як текст презентативного спрямування. Короткий, стислий за обсягом, але не за змістовим навантаженням, заголовок статті з вторинною номінацією конкретних осіб може стати яскравим зразком оперативного реагування преси на актуальну подію. До того ж саме він може стати вирішальним фактором під час вибору повідомлення читачами.

Заголовок публіцистичного тексту насамперед виконує оцінну функцію. Він формує в реципієнта правильне ставлення до громадського життя й конкретних справ, актуалізує проблеми сучасності, що представляють інтерес для суспільства (політичні, економічні, філософські, моральні, питання культури й т. ін.), роблячи свій вплив на читача, заголовок не тільки орієнтує в подіях, але й прагне вплинути на думку читача. У підході до заголовків у їхньому відборі й оцінці завжди виявляється моральна позиція автора, що привносить у висловлення емоційний елемент.

У заголовках сучасних ЗМІ переважна більшість перифраз використовується на позначення відомих діячів політики, культури, спорту. Перифрази цієї групи допомагають схарактеризувати об'єкт, образно розкриваючи його специфічні, особливі ознаки. До того ж, у заголовках ці найменування чітко не називають героя повідомлення, а ніби «підштовхують» адресата до висновків на основі існуючих знань. Наприклад: *Тасмниці «газової принцеси»* (Українська правда. – 2009); *Тому що «професор»* (Українська правда. – 2004); *Шоколадний король побудував палац... не шоколадний* (Товариш. – 2007. – № 121); *Чергова перемога «Сталевого Молота»* (Обрій ПІБ. – 2006. – № 17); *Залізний Майк шукає роботу* (Волинь. – 2001. – № 1156) та ін.

Проведений аналіз показав, що для більшості українців будуть більш цікавими, зрозумілими і такими, що привертають увагу, вжиті в заголовках перифрази «газова леді», «професор», «шоколадний король», «Сталевий молот», «Залізний Майк», ніж словосполучення лідер БЮТ Юлія Тимошенко, лідер блоку «Партія регіонів» Віктор Янукович, Голова Ради НБУ Петро Порошенко, боксер Володимир Кличко, боксер Майк Тайсон. Використання перифраз, які слугують одним із критеріїв відбору тексту для прочитання, є досить дієвим засобом привернення уваги реципієнтів і посідає чільне місце серед стилістичних прийомів, що використовуються авторами. Оцінюючи ситуацію, заголовок формує в читача певне ставлення до описуваних подій та явищ. Він впливає на читача, переконує його через факти, представлені в заголовку, і через авторську оцінку цих фактів.

Отже, ефективним засобом вираження оцінного ставлення до подій і явищ навколишнього світу в публіцистичних та інформаційних текстах є перифраза. Оцінка, яку несе в собі перифраза, може мати позитивне, схвальне або негативне, іронічне значення. Унаслідок цього підвищується емоційність, динамічність, лаконічність повідомлення, виявляється ставлення автора до повідомлюваної інформації. Функціонування перифраз у досліджуваних текстах пов'язане з їхніми жанровими особливостями й комунікативно-прагматичними завданнями. Більш частотні перифрази в таких жанрах, як нарис, фейлетон, аналітична інформація, коментар; у жанрах хроніки, передової статті, замітки частотність використання перифраз низька, це здебільшого загальномовні описові звороти. Перифрази належать до ефективних засобів оновлення й збагачення лексики газети, журналу, телепередачі. Перифрастичні описові звороти роблять журналістський текст цікавим, дотепним, що полегшує сприймання матеріалу, його розуміння, дозволяє якнайточніше передати думку, певні почуття, авторське бачення світу, надати зображуваним подіям і явищам відповідної оцінки.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Торжество или подобие? / Нина Давыдовна Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1983. – С. 3–22.
2. Вакуров В. Н. Стилистика газетних жанров / Владимир Николаевич Вакуров. – М. : Высш. шк., 1978. – 183 с.
3. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова ” / Євсєєва Галина Петрівна. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
4. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Онищенко Ірина Володимирівна. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
5. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О.Тараненко та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 740 с.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2010 р.